

Eric HOBSBAWM (1917–2012), „cel mai respectat istoric britanic”, s-a născut în Egipt, într-o familie evreiască din Alexandria. Și-a făcut studiile la Viena și la Berlin, iar din 1933, la Londra. A studiat la *St Marylebone Grammar School*, Londra și la *King's College*, Cambridge, devenind lector la Catedra de Istorie de la Universitatea Birkbeck din Londra, în 1947, și profesor, în 1970. În ultimii ani a predat la *New School for Social Research din New York*. A fost membru al Academiei Britanice și al Academiei Americane de Arte și Științe. Valoarea operei științifice i-a fost recunoscută și apreciată cu importanta distincție Companion of Honour, în 1998.

Autor prolific, cu un real talent literar, a reușit să transpună istoria într-un limbaj accesibil, publicând peste 30 de lucrări. Toate cărțile sale au fost traduse în mai multe limbi. Cele mai cunoscute volume ale sale, care cuprind istoria lumii de la 1789 până la 1991, au apărut în versiune românească la Editura Cartier: *Era Revoluției (1789–1848)*; *Era Capitalului (1848–1875)*; *Era Imperiului (1875–1914)*; *Era Extremelor (1914–1991)*. De asemenea, la Editura Cartier, au mai apărut *Bandiții*, *Despre istorie și Globalizare, democrație și terorism*.

A fost pasionat de jazz, semnând, sub pseudonimul Francis Newton, rubrica de critică muzicală a ziarului *New Statesman*.

La moartea lui Eric Hobsbawm, survenită la 1 octombrie 2012, Niall Ferguson nota în *The Guardian*: „Într-o vreme când diferențe ideologice foarte mici dau, în mod curent, ocazia pentru atacuri încrâncenate la persoană, Hobsbawm ar trebui să servească drept exemplu pentru felul în care oamenii civilizați pot avea păreri diferite în privința unor mari probleme, căzând, în schimb, de acord în privința multor alora”.

Eric HOBSBAWM

ERA EXTREMELOR

O istorie a secolului XX

1914 – 1991

Traducere din engleză de Liliana IONESCU

CARTIER
i s t o r i c

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.
Tel./fax: 022 20 34 91, tel.: 022 24 01 95, E-mail: cartier@cartier.md
Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2, București.
Tel./fax: 210 80 51, E-mail: romania@cartier.md
cartier.md

*Cărțile Cartier pot fi procurate online pe shop.cartier.md
și în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.
Cartier eBooks pot fi procurate pe eBooks, Barnes & Noble și cartier.md*

LIBRĂRIILE CARTIER

Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău.
Tel./fax: 022 21 42 03. E-mail: librariadincentru@cartier.md
Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău.
Tel.: 022 24 10 00. E-mail: librariadinhol@cartier.md
Librăria online, shop.cartier.md.
Tel.: 068 555 579. E-mail: vanzari@cartier.md

Comenzi CARTEA PRIN POȘTĂ

CODEX 2000, Str. Toamnei, nr. 24, sectorul 2, 020712 București, România.
Tel./fax: (021) 210.80.51. E-mail: romania@cartier.md
Taxele poștale sunt suportate de editură.
Plata se face prin ramburs, la primirea coletului.

Colecția *Cartier istoric* este coordonată de Virgil Pâslariuc
Editor: Gheorghe Erizanu
Lector: Dorin Onofrei
Coperta: Vitalie Coroban
Design/tehnoredactare: Marina Darii
Prepress: Editura Cartier
Tipărită la Bons Offices

Eric Hobsbawm
ERA EXTREMELOR. O ISTORIE A SECOLULUI XX. 1914–1991
Ediția a III-a, ianuarie 2022

AGE OF EXTREMES by Eric Hobsbawm © Bruce Hunter and Christopher Wrigley, 1994
© 2022, 2015, 1999, Editura Cartier, pentru prezenta traducere.
Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții
Hobsbawm, Eric.

Era Extremelor: O istorie a secolului XX, 1914-1991/ Eric Hobsbawm; traducere din engleză
de Liliana Ionescu. – Ed. a 3-a. – Chișinău: Cartier, 2022 (Bons Offices SRL). – 716 p. –
{Cartier istoric/ colecție coordonată de Virgil Pâslariuc, ISBN 978-9975-79-902-7}.
Tit. orig.: Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914-1991. –
Referințe bibliogr.: p. 693-716. – 1200 ex.
ISBN 978-9975-86-548-7.
94"1914/1991"
H 68

Cuprins

<i>Prefață și mulțumiri</i>	7
<i>Secolul: privire generală</i>	12

Partea întâi: Era Catastrofei

Capitolul 1. Era războiului total	33
Capitolul 2. Revoluția mondială	72
Capitolul 3. Spre abisul economic	107
Capitolul 4. Căderea liberalismului	135
Capitolul 5. Împotriva dușmanului comun	174
Capitolul 6. Artele 1914-1945	216
Capitolul 7. Sfârșitul imperiilor	241

Partea a doua: Epoca de Aur

Capitolul 8. Războiul rece	271
Capitolul 9. Anii de aur	309
Capitolul 10. Revoluția socială 1945-1990	346
Capitolul 11. Revoluția culturală	385
Capitolul 12. Lumea a treia	414
Capitolul 13. „Socialismul real”	446

Capitolul 14. Deceniile de criză	481
Capitolul 15. Lumea a treia și revoluția	515
Capitolul 16. Sfârșitul socialismului	548
Capitolul 17. Avangarda moare – Artele după 1950	592
Capitolul 18. Vrăjitori și ucenici – științele naturale	618
Capitolul 19. Către mileniul trei	660
<i>Referințe</i>	693

Prefață și mulțumiri

Nimeni nu poate scrie istoria secolului douăzeci ca pe a oricărei alte epoci, măcar și pentru faptul că nimeni nu poate scrie despre viața lui așa cum cineva poate (și trebuie) să scrie despre o perioadă cunoscută numai din auzite, din izvoare despre perioada respectivă sau din lucrări ale unor istorici care au venit ulterior. Propria mea viață coincide cu cea mai mare parte din perioada tratată în această carte și, în cea mai mare parte a ei, din fragedă adolescență până în prezent, am fost conștient de ceea ce se întâmplă în societate; vreau să spun prin aceasta că am acumulat convingeri și prejudecăți despre ea mai degrabă în calitate de contemporan decât de cercetător. Acesta este unul dintre motivele din care am evitat să scriu, în cea mai mare parte a carierei mele de istoric, despre perioada care începe cu anul 1914. „Perioada mea”, așa cum se spune în comerț, este secolul nouăsprezece. Totuși, astăzi mi-am revizuit poziția și nu mă pot abține să nu scriu. Acum a devenit posibilă o ochire retrospectivă asupra secolului douăzeci, din 1914 până la sfârșitul erei Sovietelor, dintr-o anumită perspectivă istorică, dar aceasta îmi reușește fără o cunoaștere profundă a literaturii de specialitate, excepție făcând anumite date de arhivă, pe care le-au acumulat nenumărații istorici ai secolului douăzeci.

Este cu totul imposibil pentru un contemporan să cunoască istoriografia secolului în care trăiește, chiar dacă aceasta ar fi scrisă într-o singură limbă, de importanță majoră; nu e cazul, să zicem, istoricului Antichității clasice sau al Imperiului Bizantin, care știe ce s-a scris în timpul acela și despre acele lungi perioade. Cu toate acestea, cunoștințele mele sunt sporadice și peticite chiar și după standardele erudiției istorice în domeniul istoriei contemporane.

Era războiului total

Poate că ar fi fost mai bine, având în vedere acuzațiile de „barbarie” la adresa atacurilor aeriene, să se păstreze bunul-simț prin întocmirea unor reguli mai temperate și prin adoptarea unor restricții pentru bombardamentele aeriene privind țintele lor. Acestea urmează să fie strict militare, iar restricțiile în cauză ar putea evita sublinierea adevărului că războiul aerian a făcut ca acestea să pară demodate și imposibile. Poate că va mai trece o vreme până la un nou război, în care răstimp lumea va deveni mai instruită în privința puterii aeriene.

— Reguli pentru bombardamentul aerian, 1921
(Townshend, 1986, p. 161)

(Sarajevo, 1946) Aici, ca și la Belgrad, văd pe străzi un număr impresionant de tinere femei cu părul cărunt sau complet alb. Fețele lor tinere sunt chinuite, iar trupurile lor accentuează și mai mult tinerețea. Mi se pare că văd cum mâna acestui ultim război a trecut peste capetele acestor ființe fragile.

O viziune care nu poate fi păstrată pentru viitor; aceste capete vor deveni în curând și mai albe și apoi vor dispărea. Păcat. Nimic nu ar putea vorbi mai limpede generațiilor viitoare despre vremurile noastre decât aceste tinere capete încărunțite prematur, cărora le-a fost furată dezinvoltura tinereții.

Să aibă cel puțin un memorial prin această mică notă.

— Notițe de pe o margine de drum (Andrić, 1992, p. 50)

„Se sting luminile pe tot cuprinsul Europei, spunea Edward Grey, ministrul de externe al Marii Britanii, privind luminile de la Whitehall, într-o noapte din 1914, când Anglia și Germania au intrat în război. Nu le vom mai vedea licărind în timpul vieții noastre.” La Viena, marele satiric Karl Kraus a adunat probe pentru a denigra același război într-o extraordinară dramă-reportaj de 792 de pagini căreia i-a dat titlul *Ultimele zile ale omenirii*. Ambii au văzut războiul mondial ca pe sfârșitul lumii, și nu erau singurii. Nu era însă sfârșitul omenirii, în ciuda faptului că au existat momente în cursul celor treizeci și unu de ani de conflict mondial, cuprins între declarația austriacă de război Serbiei la 28 iulie 1914 și capitularea necondiționată a Japoniei la 14 august 1945 – la patru zile după explozia primei bombe atomice –, când pieirea unei bune părți a neamului omenesc părea iminentă. Au existat vremuri când, cu certitudine, Dumnezeu sau zeii, despre care oamenii credincioși credeau că au creat lumea, ar fi putut să regrete că au făcut acest lucru.

Omenirea însă a supraviețuit. Totuși, mărețul edificiu al civilizației secolului nouăsprezece s-a prăbușit în flăcările războiului mondial. Nu se poate înțelege Scurtul secol douăzeci fără înțelegerea acestui război. Pentru că secolul douăzeci a fost marcat de război. A trăit și a gândit în termenii și imaginile războiului mondial, chiar și atunci când armele tăceau și bombele nu explodau. Istoria acestui secol, mai bine zis, istoria epocii sale de prăbușire și catastrofă, trebuie să înceapă cu războiul mondial de treizeci și unu de ani.

Pentru cei care au trăit și înainte de 1914, contrastul a fost atât de dramatic, încât mulți dintre aceștia – inclusiv generația părinților istoricului de față sau, în orice caz, membrii acestei generații din Europa Centrală – au refuzat să recunoască vreo continuitate cu trecutul. Pentru ei, „pace” înseamnă înainte de 1914: după aceasta a venit ceva care nu a mai meritat acest nume. Și nu e de mirare. Până în 1914, mai bine de un secol nu a avut loc nici un război mare, adică un război în care majoritatea sau chiar toate cele mai mari puteri ar fi fost implicate. „Cele mai mari puteri” erau șase țări europene: Marea

Britanie, Franța, Rusia, Austro-Ungaria, Prusia – după 1871 extinsă și transformată în Germania – și Italia, după unificarea sa, precum și Statele Unite și Japonia. Nu existase decât un scurt război în care participaseră mai mult de două puteri mari – Războiul Crimeii (1854-1856) –, Rusia, pe de o parte, și Anglia și Franța, pe de alta. Mai mult decât atât, majoritatea războaielor în care erau implicate marile puteri au fost relativ scurte. Cel mai lung dintre acestea nu a fost un conflict internațional, ci un război civil în interiorul Statelor Unite (1861-1865). Durata războaielor se măsoară în luni sau chiar (ca războiul din 1866 dintre Prusia și Austria) în săptămâni. Între 1871 și 1914, în Europa nu a fost nici un război în care armatele marilor puteri să fi trecut vreo frontieră, în ciuda faptului că, în Extremul Orient, Japonia a luptat cu Rusia și a învins-o, în 1904-1905, grăbind astfel revoluția rusă.

Noțiunea de război *mondial* nici nu exista măcar! În secolul optsprezece, Franța și Marea Britanie se confruntaseră într-o serie de războaie ale căror câmpuri de luptă începeau în India, traversau Europa și toate oceanele lumii și ajungeau în America de Nord. Între 1815 și 1914, nu se dusese vreo luptă între două mari puteri în afara regiunilor din imediata vecinătate, deși agresiunile puterilor imperiale sau pretins imperiale împotriva inamicului mai slab de peste mări erau obișnuite. Cea mai mare parte a acestora erau agresiuni spectaculoase, așa cum au fost războaiele Statelor Unite împotriva Mexicului (1846-1848) și împotriva Spaniei (1898), precum și diferitele campanii britanice și franceze pentru extinderea imperiilor coloniale, în ciuda faptului că armata a produs, o dată sau de două ori, un recul, așa cum s-a întâmplat cu francezii, nevoiți să se retragă din Mexic în anul 1860, și cu italienii, retrași din Etiopia în 1896. Până și cei mai mari dușmani ai statelor moderne, cu arsenalele asigurate cu o tehnologie a morții din ce în ce mai avansată, puteau doar spera, în cel mai bun caz, să amâne retragerea inevitabilă. Asemenea conflicte exotice formau mai degrabă materialul pentru literatura de aventuri sau pentru rapoartele făcute de invenția mijlocului secolului nouăsprezece care se numește corespondentul de război, decât pentru probleme de importanță majoră pentru locuitorii statelor care le începeau și le câștigau.

Întreaga situație s-a schimbat în 1914. Primul Război Mondial a cuprins *toate* marile puteri și, într-adevăr, toate statele europene, cu excepția Spaniei, a Olandei, a celor trei țări scandinave și a Elveției.

Mai mult decât atât, țările de dincolo de ocean și-au trimis oameni, unele pentru prima dată, să lupte și să lucreze în afara propriilor lor teritorii. Canadienii au luptat în Franța. Australianii și neozelandezii și-au format conștiința națională pe o peninsulă din Marea Egee – „Gallipoli” a devenit mitul lor național. Iar Statele Unite ale Americii – fapt și mai semnificativ – au neglijat avertismentul lui George Washington împotriva „încălcelilor europene” și și-au trimis oamenii să lupte în Europa, determinând astfel conținutul istoriei secolului douăzeci. Soldații indieni au fost trimiși să lupte în Europa și în Orientul Mijlociu, batalioane de muncă din China au sosit în Occidentul european, soldați africani au luptat în armata franceză. Deși acțiunile militare din afara Europei nu au fost foarte importante, bătăliile navale au fost din nou globale: prima bătălie a fost dată în 1914 în apropierea insulelor Falkland, iar cele mai importante lupte au fost duse între submarinele germane și convoaiele aliaților, în mările Oceanului Atlantic.

Faptul că cel de-al Doilea Război Mondial a fost literalmente global abia dacă mai are nevoie să fie demonstrat. În realitate, toate statele independente din lume erau implicate, cu sau fără voia lor, chiar dacă republicile din America Latină au participat la război doar simbolic. Coloniile puterilor imperiale nu au avut de ales în această privință. Cu excepția viitoarei Republici Irlandeze, a Suediei, Elveției, Portugaliei, Turciei și Spaniei, în Europa, și, probabil, a Afganistanului, în afara Europei, tot globul a fost în stare de beligeranță sau ocupat, ori în ambele situații. Cât despre câmpurile de luptă, numele insulelor melaneziene și ale așezărilor din deșerturile din Africa de Nord, din Birmania sau din Filipine au devenit tot atât de cunoscute cititorilor de ziare și ascultătorilor de radio – iar acesta era, în principal, războiul buletinelor de știri de la radio – ca și numele bătăliilor din Arctica sau din Caucaz, din Normandia, de la Stalingrad sau Kursk. Cel de-al Doilea Război Mondial a fost pentru întreaga lume o teribilă lecție de geografie.

Locale, regionale sau globale, războaiele din secolul douăzeci urmau să se desfășoare la o scară mult mai mare decât oricare altele experimentate anterior. Printre cele șaptezeci și patru de războaie internaționale dintre 1816 și 1965, pe care specialiștii americani, amatori să întrepreindă asemenea lucruri, le-au categorisit după numărul victimelor, primele patru au avut loc în secolul douăzeci:

cele două războaie mondiale, războiul Japoniei împotriva Chinei din 1937-1939 și războiul din Coreea. Acestea au răpit până la un milion de vieți omenești într-o luptă. Cel mai pe larg documentat război internațional post-napoleonian din secolul nouăsprezece, cel dintre Prusia (Germania) și Franța, din 1870-1871, a ucis poate 150 000 de oameni. Cam tot atâtea jertfe au fost și în războiul Chaco* din 1932-1935 dintre Bolivia (populație de circa 3 milioane) și Paraguay (populație de circa 1,4 milioane). Pe scurt, anul 1914 deschide era masacrelor (Singer, 1972, pp. 66, 131).

Nu avem destul spațiu în această carte pentru a arăta originile Primului Război Mondial, pe care autorul a încercat să le schițeze în volumul *Epoca imperiilor*. Războiul a început în principal ca un război european între Tripla Alianță, dintre Franța, Marea Britanie și Rusia, pe de o parte, și așa-numitele „puteri centrale” ale Germaniei și Austro-Ungariei, pe de altă parte, Serbia și Belgia fiind imediat tărâte în luptă de atacul austriac (care a și făcut să izbucnească războiul) și de atacul german (care făcea parte din strategia germană). Turcia și Bulgaria s-au alăturat în curând puterilor centrale, în vreme ce, pe de altă parte, Tripla Alianță s-a transformat treptat într-o foarte mare coaliție. Italia a fost mituită să o facă; Grecia, România și (mai mult simbolic) Portugalia au fost implicate și ele. Japonia s-a implicat aproape imediat cu scopul de a prelua pozițiile germane din Extremul Orient și din Pacificul de Vest, nemanifestând nici un interes în afara zonei sale. Statele Unite au intrat în război în 1917. De altfel, intervenția SUA urma să fie decisivă.

Germanii, la fel ca în al Doilea Război Mondial, se confruntau cu un virtual război pe ambele fronturi, total diferit de Balcani, unde au fost târâți de alianța lor cu Austro-Ungaria. (Oricum, din moment ce trei din cele patru puteri centrale erau în regiune – Turcia și Bulgaria, la fel ca și Austria –, soluționarea problemei strategice nu era atât de urgentă.) Planul germanilor era să distrugă rapid Franța, în vest, și apoi să se mute cu aceeași rapiditate în est pentru a zdrobi Rusia, înainte ca imperiul țarist să-și pună în funcțiune enorma forță umană de care dispunea. După care, așa cum s-a întâmplat mai târziu,

* Chaco sau Gran Chaco – imensă câmpie din America de Sud, de aproximativ 300 000 km² (n. tr.).

Germania plănuia o campanie-fulger (ceea ce urma să fie numit în cel de-al Doilea Război Mondial *Blitzkrieg*), fiind practic nevoită să facă acest lucru. Planul aproape că a reușit. Armata germană a înaintat în Franța, pe alocuri prin Belgia neutră, și a fost oprită numai la câteva zeci de mile est de Paris, pe râul Marne, la cinci sau șase săptămâni după ce fusese declarat războiul. (În 1940, planul va reuși.) Apoi germanii se retrag puțin, iar ambele părți – francezii ajutați acum de ce rămăsese din belgieni și de forța terestră engleză, care în curând crescuse enorm – au săpat tranșee defensive și au construit fortificații care au ținut piept atacurilor inamice pe Coasta Canalelor în Flandra până la frontiera elvețiană, lăsând totuși o bună parte din Franța de Est și din Belgia sub ocupația germană. Situația nu s-a schimbat prea mult în următorii trei ani și jumătate.

Acesta era Frontul de Vest, care a devenit o mașinărie de masacre cum n-a mai existat înainte în istorie. Milioane de oameni s-au confruntat unii cu alții, trăind împreună cu șobolanii și păduchii dincolo de parapetele din saci de nisip ale tranșeelelor. Din vreme în vreme, generalii lor căutau să iasă din impasul în care se aflau. Zile, chiar săptămâni de neîncetate bombardamente de artilerie – ceea ce a numit mai târziu un scriitor german „uragane de oțel” (Ernst Junger, 1921) – aveau ca scop să țină sub pământ inamicul și să-i adoarmă vigilența. Iar la momentul oportun, valuri de oameni se cățarau peste parapetele protejate de rețele de sârmă ghimpată, înaintând pe „pământul nimă-nui”, un haos de gropi de obuze pline cu apă, trunchiuri de copaci, noroi și cadavre părăsite, în întâmpinarea rafalelor de mitraliere care îi secerau. Încercarea germanilor de a sparge frontul la Verdun în februarie-iulie 1916 a fost o bătălie dintre două milioane de oameni, cu un milion de pierderi. Spargerea frontului nu a reușit. Ofensiva britanică pe râul Somme, determinată să-i oblige pe nemți să renunțe la ofensiva de la Verdun, i-a costat pe englezi 420 000 de morți, inclusiv 60 000 în prima zi de atac. Nu este surprinzător că Primul Război Mondial a rămas în memoria englezilor și a francezilor, care au luptat împreună pe Frontul de Vest, drept „Marele Război”, mult mai oribil și mai sângeros decât cel de-al Doilea Război Mondial. Francezii au pierdut aproape 20% din bărbații lor de vârstă de armată și, dacă punem la socoteală și prizonierii de război, răniții și desfigurații, ca și infirmii pe viață – acele „gueules cassés” („chipuri distruse”) care au devenit

o parte din imaginea care s-a reținut despre război –, nu mai mult de unul din trei soldați francezi a trecut prin război fără a fi atins în vreun fel. Soarta celor aproximativ cinci milioane de soldați englezi care au supraviețuit războiului a fost aproximativ aceeași. Englezii și-au pierdut o generație – o jumătate de milion de oameni sub vârsta de treizeci de ani (Winter, 1986, p. 83), în special dintre cei din clasele superioare ale societății, tineri ofițeri-gentlemen care arătau exemplul. Ei au plecat la luptă în fruntea oamenilor lor și au fost, prin urmare, secerăți primii. Un sfert din studenții de la Oxford și Cambridge, tineri sub vârsta de douăzeci și cinci de ani, care au slujit în armata engleză în 1914, au fost uciși (Winter, 1986, p. 98). În ciuda faptului că numărul morților din partea germană era chiar mai mare decât al francezilor, ei au pierdut, procentual, o proporție mai mică din grupele de vârstă militară – 13%. Chiar și aparent modestele pierderi ale Statelor Unite (116 000 față de aproximativ 1,6 milioane ale francezilor, 800 000 ale englezilor și 1,8 milioane ale germanilor) demonstrează, de fapt, natura ucigașă a Frontului de Vest, singurul pe care au luptat americanii. Pentru că, în vreme ce SUA au pierdut între de 2,5 și 3 ori mai multe vieți omenești în cel de-al Doilea Război Mondial decât în Primul, forțele americane din 1917-1918 erau în acțiune de numai un an și jumătate și numai într-un singur sector restrâns, pe când în cel de-al Doilea Război Mondial – de trei ani și jumătate.

Politica și războiul au mers într-un pas: nu se ținea seama de viețile omenești, Frontul de Vest având consecințe grave.

Majoritatea bărbaților care au participat la Primul Război Mondial – într-o măsură copleșitoare ca recruți – au ieșit din acesta urându-l pentru totdeauna. Au fost însă și dintre cei care au trecut prin război fără să prindă ură pe el, unii chiar au extras din experiența de luptă un sentiment de superioritate sălbatică inexplicabilă, nu în ultimul rând față de femei și de cei care nu luptaseră. Aceștia urmau să umple după război rândurile extremei drepte. Pentru Adolf Hitler, faptul că a fost un *frontsoldat* în Primul Război Mondial a însemnat o experiență care cu bună seamă i-a marcat întreaga viață.

Dar până și reacția opusă participării la război a avut destule consecințe negative. După război a devenit cât se poate de evident pentru politicieni, cel puțin în țările democratice, că băile de sânge de felul celor din 1914-1918 nu vor mai fi îngăduite de alegători. Strategia de

după 1918 a Marii Britanii și a Franței, ca și strategia post-vietnameză a Statelor Unite, se baza pe această convingere. Acest lucru i-a ajutat pe germani să câștige cel de-al Doilea Război Mondial în Vest în 1940 împotriva unei Franțe nevoite să se ghemuiască în spatele fortificațiilor sale neterminate și, în momentul când acestea au fost sparte, pur și simplu nemandorind să lupte mai departe; și împotriva unei Anglii determinate să evite angajarea sa în războaie pe uscat, unul din care în 1914-1918 îi decimase populația. În cele din urmă, guvernele democratice au cedat tentației de a salva viețile propriilor cetățeni prin decimarea celor din țările inamice, ca fiind neimportante. Lansarea bombei atomice asupra orașelor Hiroshima și Nagasaki în 1945 nu a fost justificată ca necesară pentru victorie, care, la momentul respectiv, era absolut sigură, ci ca un mijloc pentru salvarea vieților soldaților americani. Dar poate că, prin această lansare, Statele Unite au vrut să evite formularea din partea aliatului său, URSS, a unei pretenții față de contribuția neînsemnată a SUA la înfrângerea Japoniei.

În timp ce Frontul de Vest a ajuns într-un impas sângeros, situația de pe Frontul de Est a continuat să evolueze. În prima lună de război, în lupta de la Tannenberg, germanii au oprit ofensiva rusească greoaie, după care, cu ajutorul operativ și eficient al austriecilor, au smuls Polonia de la Rusia. În ciuda contraofensivelor rusești dezordonate, era limpede că Puterile Centrale controlează situația și că Rusia ducea un război defensiv și se opunea înaintării germane haotic și dezordonat. În Balcani, Puterile Centrale, de asemenea, controlau situația, în ciuda unui spectacol militar fără egal oferit de imperiul șubred al Habsburgilor. Beligeranții locali, Serbia și România, au suferit, în comparație cu gradul lor mai puțin semnificativ de implicare în război, cele mai mari pierderi militare. Deși au ocupat Grecia, Aliații nu au făcut nici un progres până la înfrângerea Puterilor Centrale după vara lui 1918. Planul Italiei de a deschide un front împotriva Austro-Ungariei în Alpi a eșuat, în special din cauză că mulți soldați italieni nu vedeau vreun motiv din care să lupte pentru guvernul unui stat pe care ei nu îl considerau al lor și a cărui limbă nici nu o cunoșteau. După o înfrângere militară la Caporetto în 1917, descrisă cu lux de amănunte în romanul lui Ernest Hemingway *Adio, arme*, italienii au fost nevoiți să primească întăriri de la alte armate aliate. Între timp, Franța, Marea Britanie, pe de-o parte, și Germania, pe de-alta, și-au cauzat, reciproc, răni mortale

pe Frontul de Vest, iar Rusia devenea din ce în ce mai dezorganizată de războiul pe care îl pierdea în mod evident. În același timp, Imperiul Austro-Ungar mergea, clătinat, dar sigur, spre destrămarea sa, destrămarea pe care o doreau mișcările naționaliste locale, pe care ministerele de externe ale forțelor aliate le-au acceptat fără prea mare entuziasm, prezicând pentru Europa un viitor instabil.

Cum să ieși din impasul de pe Frontul de Vest – aceasta era problema crucială pentru ambele părți, pentru că, fără victoria pe acest front, nici una dintre părți nu putea câștiga războiul, cu atât mai mult cu cât războiul naval ajunsese, de asemenea, în impas. Aliații controlau oceanele, în timp ce navele de război englezești și germane se confruntau și se scufundau unele pe altele în Marea Nordului. Singura lor încercare de a se angaja într-o luptă decisivă în 1916 nu s-a soldat cu succes, dar acest fapt a ținut navele germane la bazele lor și balanța s-a înclinat în favoarea Aliaților.

Ambele părți au încercat să câștige războiul cu ajutorul tehnologiilor noi. Germanii – întotdeauna tari la chimie – au adus pe câmpul de luptă gazele. Metoda s-a dovedit pe cât de barbară, pe atât de ineficientă, provocând, pentru prima și ultima oară în lume, un scandal în sânul unui guvern aflat în război în privința strategiei de război. Ulterior, la Convenția de la Geneva din 1925, omenirea s-a angajat să nu folosească niciodată armele chimice. Și, într-adevăr, deși toate guvernele au continuat să-și perfecționeze armele chimice, așteptând ca inamicul să le folosească, în cel de-al Doilea Război Mondial, ele nu au fost utilizate de nici o parte beligerantă. (Considerentele umanitare nu i-au împiedicat însă pe italieni să gazeze populația din coloniile sale. Declinul valorilor civilizației după cel de-al Doilea Război Mondial a readus, în cele din urmă, gazul în practica războiului. În timpul conflictului armat dintre Iran și Irak din anii '80, Irakul, ajutat la vremea aceea cu entuziasm de statele occidentale, l-a utilizat fără scrupule atât împotriva soldaților, cât și împotriva civililor.) Englezii au inventat vehiculul blindat cu șenile, cunoscut astăzi sub numele de *tanc*, dar generalii lor, departe de a fi impresionați de el, nu s-au repezit să-și învețe soldații cum să-l folosească. Ambele părți utilizau noile și încă fragilele avioane, iar germanii – și ciudatele aeronave în formă de trabuc, umplute cu heliu, experimentate în bombardamentele aeriene și care s-au dovedit prea puțin eficiente. Războiul în

aer și-a găsit și el locul și rolul, în special ca un mijloc eficient de a teroriza civilii, în cel de-al Doilea Război Mondial.

Singura armă tehnologică cu un efect major asupra strategiei în 1914-1918 a fost pentru ambele părți submarinul, care, de fapt, nu avea putere mare de distrugere, în schimb păzea căile maritime care aduceau civililor produse alimentare pentru supraviețuire. Din moment ce toate proviziile Marii Britanii erau aduse pe calea mării pentru germani părea realizabil să stranguleze insulele britanice printr-o susținută și nemiloasă luptă cu submarinele împotriva transportului pe apă. Campania respectivă a fost destul de aproape de reușită în 1917, înainte să fie găsite mijloace eficiente de a i se opune. Englezii au făcut și ei tot ce le-a stat în puteri să blocheze aprovizionarea Germaniei, adică să înfometeze populația germană. Faptul le-a reușit mai mult decât ar fi trebuit; așa cum vom vedea, economia de război germană nu era condusă cu eficiența și rațiunea cu care germanii se mândreau altădată, spre deosebire de mașina militară a Germaniei, care, atât în Primul, cât și în cel de-al Doilea Război Mondial, a fost mult superioară oricărei alteia. Această superioritate totală a armatei germane ar fi putut fi decisivă dacă Aliții nu ar fi apelat în 1917 la resursele nelimitate ale Statelor Unite. Totuși Germania, chiar și înfrântă de alianța cu Austria, și-a asigurat o victorie totală în Răsărit, scoțând din război Rusia și împingând-o în 1917-1918 dincolo de teritoriile ei europene și, mai ales, spre revoluție. În curând după pacea-pedeapsă de la Brest-Litovsk (martie 1918), armata germană, liberă acum să se concentreze în Vest, a spart Frontul de Vest și a înaintat din nou spre Paris. Se părea că Aliții nu vor rezista, însă aceasta era ultima zvăcnire a unei Germanii epuizate. Grație sprijinului și echipamentului american, Aliții și-au revenit și în vara lui 1918 au început să avanseze. Sfârșitul veni în numai câteva săptămâni. Puterile Centrale nu numai că au recunoscut înfrângerea, dar s-au și prăbușit. Revoluția a dat cu coasa prin Europa Centrală și de Sud-Est în toamna lui 1918, așa cum dăduse și prin Rusia în 1917 (vezi următorul capitol). Nici un guvern vechi nu a rezistat între granițele Franței și Marea Japoniei. Până și beligeranții din tabăra victorioasă au fost zguduți, chiar dacă este greu de crezut că Marea Britanie și Franța nu ar fi supraviețuit ca entități politice stabile chiar și învinse; dar nu și Italia. Nici una dintre țările învinse nu a putut evita revoluția.

Dacă vreunul dintre marii miniștri sau diplomați ai trecutului – cei care au fost succedați de membrii aspiranți ai ministerelor de externe din țările lor, vreun Talleyrand sau vreun Bismarck – s-ar fi ridicat din mormântul lui ca să urmărească Primul Război Mondial, s-ar fi mirat cu siguranță cum de oamenii de stat ai vremii nu au reușit să înceteze războiul prin vreun compromis înainte ca acela să distrugă atâta amar de lume. Și noi ne mirăm. Majoritatea războaielor non-revoluționare și neideologice ale trecutului nu au fost purtate ca lupte pe viață și pe moarte sau până la distrugere totală. Cu certitudine, în 1914, nu ideologia era cea care îi opunea pe beligeranți, totuși războiul era dus de ambele părți prin influențarea și formarea opiniei publice, adică prin susținerea unei provocări serioase față de valorile naționale recunoscute, așa cum au fost barbaria rusă împotriva culturii germane sau democrațiile franceză și britanică împotriva absolutismului german etc. Cu atât mai straniu, cu cât au existat oameni de stat care au recomandat încetarea războiului prin găsirea unui compromis. (Același lucru l-au făcut și Rusia, și Austro-Ungaria, care încercau să-și influențeze aliații cu disperarea crescândă a celui care-și simte înfrângerea.) De ce atunci Primul Război Mondial a fost ca un joc cu miză absolută, care trebuia fie totalmente pierdut, fie totalmente câștigat?

Motivul a fost că acest război, spre deosebire de războaiele anterioare, duse în mod declarat pentru anumite obiective, a avut scopuri nelimitate. În Era Imperiului, politica și economia s-au amestecat. Rivalitatea politică internațională se modelase după creșterea economică, iar trăsătura caracteristică a acesteia era exact aceasta: fără limite. „Granițele naturale” ale unor companii precum Standard Oil, Deutsche Bank sau Corporația de diamante De Beers se aflau la capătul universului lor sau, mai degrabă, la limitele capacității lor de a se extinde” (Hobsbawm, 1987, p. 318). Adică, pentru cei doi rivali principali, Germania și Marea Britanie, doar cerul era limita, din moment ce Germania dorea o poziție politică și maritimă globală (asemeni celei ocupate în prezent de Marea Britanie), fapt care ar fi împins o Anglie în declin către un statut inferior. Ori – ori. Pentru Franța, așa cum s-a întâmplat mai târziu, mizele erau mai puțin globale, dar se cereau câștigate de urgență: depășirea inferiorității demografice și economice față de Germania. Aici apărea și subiectul legat de viitorul Franței ca mare putere. În ambele situații, compromisul ar fi însemnat numai